

ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У цій статті проаналізовано питання, що стосуються участі представника в цивільному процесі, зокрема у справах окремого провадження. Особлива увага зосереджується на участі представника при розгляді та вирішенні справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною. Проаналізовано думки вчених-процесуалістів щодо участі в цій категорії справ прокурора й органів опіки та піклування, на підставі цього сформульовані власні висновки.

Ключові слова: представник, окреме провадження, фізична особа, заявник, дієздатність, заява, члени сім'ї, прокурор, орган опіки та піклування.

**Татулич
Ірина Юрїївна,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (ч. 1 ст. 3 Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК)) [1]. Однак більшість учасників спірних правовідносин, які звертаються до суду, можуть не володіти правовими знаннями, не розуміти змісту та сутності своїх процесуальних прав та обов'язків, а тому не завжди можуть використати процесуальні гарантії захисту під час реалізації своїх прав у цивільному судочинстві. Тому закон припускає можливість для фізичних та юридичних осіб здійснювати свої права через представника. А саме сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника. При цьому особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника (ч. 1, 2 ст. 38 ЦПК).

Інститут представництва відомий як цивільному процесуальному праву, так і цивільному. Так, у нормах матеріального права, зокрема в ст. 237 Цивільного кодексу України, під представництвом розуміють

правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені іншої сторони, яку вона представляє в будь-яких матеріальних правовідносинах [2].

Представництво в цивільному процесі визначається метою надання допомоги, зокрема правової, сторонам, третім особам, заявнику, заінтересованій особі безпосередньо в суді. Представник сприяє також і суду у визначенні дійсних обставин справи, повному та всебічному розгляді та вирішенні справи і, відповідно, у здійсненні правосуддя в цивільних справах [3, с. 74]. Представництво можливе в будь-якій справі, що розглядається в порядку цивільного судочинства, на всіх стадіях цивільного процесу, починаючи з порушення справи і закінчуючи зверненням судового рішення до виконання. Однак, якщо у справах позовного провадження, що є найбільш реалізованим на практиці, детально врегульованим нормами цивільного процесуального законодавства, за правилами якого розглядаються інші види провадження, питанням участі представника приділено значну увагу науковців, то участь представника під час розгляду справ окремого провадження, особливо справ про зміну правового статусу фізичної особи, потребує, на наш погляд, вивчення та аналізу.

Слід зазначити, що інститут представництва був, є і залишається одним із центральних питань у науці цивільного процесуального права, а тому досліджувався і далі вивчається багатьма науковцями та вче-

ними-процесуалістами (С. Бичкова, Ю. Білоусов, С. Васильєв, В. Комаров, В. Кройтор, Г. Лазько, І. Павлунік, С. Фурса, Є. Харитонов, О. Харитонова, Ю. Червоний, С. Черноченко, М. Штефан, М. Ясинок та ін.). Проблемним аспектам представництва в цивільному процесі присвятили свої праці і російські вчені-процесуалісти – С. Абрамов, Н. Кирєєва, О. Клейнман, В. Кулакова, А. Мельников, Г. Осокіна, Н. Чечина, М. Шакарян, В. Шерстюк, В. Щеглов та ін.

Метою нашої статті є аналіз і дослідження участі представника під час розгляду та вирішення справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Згідно з чинним цивільно-процесуальним законодавством справи окремого провадження розглядаються за загальними правилами цивільного судочинства, а саме за правилами позовного провадження, однак із певними винятками. Справи цього виду провадження проходять ті ж стадії цивільного судочинства, як і справи позовного провадження, а саме: відкриття провадження у справі, підготовка справи до розгляду, судовий розгляд та ухвалення судового рішення; за аналогією застосовується питання про склад суду, за винятком справ, установлених п. 1, 3, 4, 9, 10 ч. 2 ст. 234 ЦПК України, які розглядаються судом у складі одного судді і двох народних засідателів; за аналогією реалізується інститут відводів, доказів, судових витрат, процесуальних строків, заходів

процесуального примусу, перегляду судових рішень, участі іноземців та ін. Спільним також є і те, що особи, які беруть участь у справах окремого провадження, можуть вести справи в суді особисто або через представників (ст. 38 ЦПК).

Представник у справах окремого провадження відповідно до ст. 26 ЦПК України є особою, яка бере участь у справі, наділяється комплексом процесуальних прав та обов'язків сторони, на боці якої він виступає. Юридична заінтересованість представників у справі (службова, громадська, особиста) визначається інтересом осіб, які беруть участь у справі та від імені і на захист інтересів яких вони здійснюють свою діяльність. Згідно з цим у своїх міркуваннях вони можуть наголошувати на правовій суті цивільної справи, висловлювати думки з різних питань у процесі розгляду справи і виконання судового рішення. Наведене свідчить про те, що їм притаманні ознаки осіб, які беруть участь у справі [4, с. 7].

Головними суб'єктами процесуальних правовідносин у справах окремого провадження є заявник та заінтересовані особи. І саме ці особи можуть мати у цивільному процесі своїх представників за різними категоріями справ, крім справ про усиновлення, що стосуються осіб, які беруть участь у справах окремого провадження.

Представництво у справах окремого провадження здійснюється батьками, усиновлювачами, піклувальниками, опікунами чи іншими особами, визначеними законом залежно від матеріальної природи

справи (ст.ст. 39, 40 ЦПК). Однак, на нашу думку, варто чітко відмежовувати коло заявників, оскільки майже для кожної справи законодавець дає вичерпний перелік осіб, які можуть порушувати справи окремого провадження, і представників осіб, правовий статус яких змінюється чи яких стосується встановлення того чи іншого юридичного факту.

Так, щодо справ про дієздатність фізичних осіб у процесуальному законодавстві передбачено, що заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подана членами її сім'ї, органами опіки та піклування, наркологічним або психіатричним закладом (ч. 1 ст. 237 ЦПК). Як бачимо, перелік цих осіб є вичерпний. Підтвердженням цього є Постанова Пленуму ВС України від 28 березня 1972 р. № 3 «Про судову практику по справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним», де вказано, що такий різновид справ може бути порушено лише за заявою осіб, визначених законом. Аналогічно законодавець установлює і перелік заявників, які можуть звернутися із заявою про визнання фізичної особи недієздатною (ними є члени сім'ї, близькі родичі, незалежно від їх спільного проживання, орган опіки та піклування, психіатричний заклад) (ч. 3 ст. 237 ЦПК). Однак закон дає загальний перелік осіб, уповноважених порушити справу, і тому потребує деякого тлумачення.

По-перше, варто було б уточнити перелік членів сім'ї, оскільки в цій нормі акцентується увага лише на спільному чи окремому проживанні

заявників з особами, правовий статус яких змінюється. Так, членами сім'ї особи є один із подружжя, діти, батьки, інші родичі та непрацездатні утриманці. Крім того ст. 52 ЦПК України, яка закріплює перелік осіб, які мають право відмовитися від давання показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, також у свою чергу розкриває й уточнює поняття членів сім'ї, відносячи до них таких осіб: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб. Проте, як вважає вітчизняний процесуаліст В. Комаров, коло членів сім'ї, що мають право порушувати справу про обмеження дієздатності особи, не збігається з колом членів сім'ї, що мають право порушувати справу про визнання особи недієздатною. Якщо у справах про обмеження дієздатності поняття члена сім'ї визначається спільним проживанням як необхідною умовою залежності матеріальних ускладнень сім'ї від зловживання громадянином спиртними напоями, наркотичними засобами тощо, то у справі про визнання громадянина недієздатним за інтересованість родича має місце і за відсутності спільного проживання і ведення господарства [5, с. 69]. Крім того В. Комаров, пригадуючи ч. 1 ст. 256 ЦПК 1963 р., вказує на участь прокурора, який за тією нормою міг також бути заявником у такій категорії справ, оскільки на прокуратуру покладено представництво інтересів

громадян чи держави в суді у випадках, передбачених законом [5, с. 73]. Тому вчений не заперечує можливої участі такого суб'єкта як заявника в цій категорії справ або, у кращому випадку, передбачити обов'язкову участь прокурора у розгляді справи, якщо відсутній сам громадянин.

Ми погоджуємося з думкою автора з приводу включення прокурора до кола заявників у справі про дієздатність фізичних осіб, адже, дійсно, відповідно до Конституції України на прокуратуру України покладається представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, установлених законом (ст. 121). Також Закон України «Про прокуратуру» вказує, що прокурор, який бере участь у розгляді справ у судах, на вимогу принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону сприяє виконанню вимог закону про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та постановленню судових рішень, що ґрунтується на законі (ст. 34). Більше того, ст. 36 Закону України, наводячи перелік осіб, на захист яких може звернутися прокурор, наголошує, що прокурор може звернутися до суду на захист прав, свобод та інтересів недієздатних осіб. Такої ж позиції дотримується і законодавець, розкриваючи у ст.ст. 45, 46 ЦПК України участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, де аналогічно описується участь прокурора в справах окремого провадження. Тому статтю 237 ЦПК «Особа, які можуть бути заявниками» слід доповнити вказаним суб'єктом цивільного процесу.

Аналізуючи цю ж норму ЦПК України (ст. 237 ЦПК), бачимо, що серед заявників чітко виокремлено органи опіки та піклування, адже відповідно до ст. 56 ЦК це органи, на які покладено здійснення опіки та піклування над особами, які самостійно не можуть реалізувати свої права. Разом із тим ст. 240 ЦПК України зазначає, що суд розглядає справи про обмеження цивільної дієздатності фізичних осіб чи визнання фізичної особи недієздатною за участю заявника та представника органу опіки та піклування. Тобто, якщо справа порушена будь-ким з осіб, визначених ст. 237 ЦПК, то представником дійсно може бути орган опіки та піклування. Однак, якщо заяву подасть сам орган опіки та піклування, виникає питання: хто ж тоді представлятиме інтереси в суді хворої особи? Адже цілком зрозуміло, що одна і та ж особа не може одночасно бути заявником і представником у цивільному процесі. На це звертає увагу й український учений-процесуаліст С. Фурса, яка доходить висновку, що представництво інтересів особи в суді в такому разі може здійснюватися прокурором [6, с. 161]. Ми повністю погоджуємося з таким положенням і вважаємо, що законодавцю слід звернути більшу увагу на вказаних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, оскільки неправильне визначення учасників процесу та непритягнення їх до розгляду справи сприяє затягуванню процесу, призводить до порушення процесуальних строків, принципів цивільного судочинства, а це в свою чергу негативно впливає на сам процес і в майбутньому – на ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення.

Отже, представник у справах окремого провадження – це особа, яка діє в межах наданих і належним чином оформлених повноважень від імені та в інтересах заявника, заінтересованих осіб з метою захисту в суді їх прав та інтересів. Серед осіб, які можуть бути заявниками в цій категорії справ, доцільно передбачити участь прокурора. І в той же час, якщо справу про визнання фізичної особи обмеженою в дієздатності чи визнання її недієздатною порушать члени її сім'ї, наркологічний або психіатричний заклад, близькі родичі, то процесуальні заходи щодо представництва її інтересів можуть здійснюватись органами опіки та піклування. Якщо ж із заявою звернеться орган опіки та піклування, то представництво інтересів такої особи може здійснюватися прокурором.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Цивільний процес: навч. посіб. / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Уриновська та ін.]; за ред. Ю. В. Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 293 с.
4. Представительство граждан в суде : учеб. пособие для студентов юрид. спец. вузов / М. И. Штефан, Е. Г. Дрижчаная, Е. В. Гусев. – К.: Лыбидь, 1991. – 216 с.
5. Комаров В. В. Окреме провадження : монографія / [В. В. Комаров, І. О. Світлична, І. В. Удальцова]; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – 312 с.

6. Фурса С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі: науково-практичний посібник / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. – К.: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. – 256 с.

Татулич И. Ю. Институт представительства в делах особого производства.

В данной статье анализируются вопросы участия представителя в гражданском процессе, в частности в делах особого производства. Особое внимание обращается на участие представителя в рассмотрении дел об ограничении гражданской дееспособности физических лиц и о признании физического лица недееспособным. Анализируются взгляды ученых-процессуалистов относительно участия по данной категории дел прокурора и органов опеки и попечительства, на основании чего сформулированы собственные выводы.

Ключевые слова: представитель, особое производство, физическое лицо, заявитель, дееспособность, заявление, члены семьи, прокурор, орган опеки и попечительства.

Tatulych I. Yu. The institute of the representation in the cases of separate proceeding.

The Constitution of Ukraine (Art. 59), Civil Procedure Code of Ukraine (Art. 38) tells that citizens have the right to deal in court on their own or through their representative. The fact is that one of the important guarantees of the realization of citizens their right to judicial protection leads to the possibility of getting a legal aid. As most of the participants with contentious legal relations do not have sufficient legal knowledge or because of their age, illness, limitations of abilities or total capability or other conditions cannot defend their rights either violated, challenged or unaccepted, their freedoms and interests, the Law gives them the possibility to take part in the case through their representatives.

Representation of the citizens' interests in the court may be possible in any proceeding (action, separate, ordered) and on all stages of civil Procedure. Taking into consideration the complexity of matters connected with the role of the representative in civil proceedings, in particular: appropriate fulfillment and realization by the last ones their procedural rights and obligations, conscientious attitude of a representative to a person he/ she represents, paperwork that confirms the powers of the representatives; the matter of a representative participation has been studied by many procedural rights scientists for a long time and is studied now.

Though, not taking into consideration the complexity of this matter, more attention in the civil procedural right is paid to the participation of a representative in the action proceeding, that is the main type of proceedings when comparing with others. As to the participation of a representative in a separate proceeding, this matter, in our opinion, is the less investigated so it needs detailed analysis.

That is why in the present article we have analyzed the matter that concerns the participation of a representative in a civil procedure, in particular in cases of a separate proceeding. Special attention is focused on the participation of a representative when hearing and ruling the cases about civil capacity limitations of an individual or recognition of an individual as incapable. We have analyzed the opinions of procedural rights scientists as to the role of a public prosecutor and guardianship agencies in these matters, and on this basis we have formed own decisions.

Key words: representative, separate proceeding, individual, claimer, capability, statement of a claim, family members, prosecutor, guardian agencies.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2014